

STRESEMANN

KORUNKBAN ritka az az államférfiú, aki nemzetének egy egész korára reáütheti saját egyéniségének és koncepciójának bélyegét. Különösen ritka a parlamentáris államokban, ahol a miniszterek sűrű egymásutánban váltják fel egymást, a nélkül, hogy lényeges különbségeket találhatnánk közöttük, mert hisz itt a miniszterek rendszerint egy párt exponensei és valójában a párt az, amely a politikai irányt megjelöli és nem az egyes kormányférfiú. Ha a modern politikusok sorában találunk olyant, akinek egyénisége határozottabb és önállóbb körvonalakban domborodik ki, akinek működése azt a benyomást kelti bennünk, hogy az ő vezetése alatt a viszonyok másként fejlődtek, mint ahogyan nélküle fejlődtek volna, úgy ez egyedül bizonyítja, hogy az átlagon felüli képességekkel bíró államférfival találjuk magunkat szemben.

Stresemann Gusztáv, az elhalt német külügyminiszter, kétségkívül ebbe a kategóriába tartozott. Nemcsak exponense, hanem Rathenauval együtt megteremtője volt egy Németországban érvényesülő külpolitikai iránynak, amely tudatosan az évszázados német-francia ellentét áthidalására törekedett. A gondolat nem volt rokonszenves az összes németiség szemében. A nemzeti körök, amelyekből Stresemann is kikerült, szívesebben látták volna, ha Németország államférfim Franciaországgal szemben a dacos ellenállás politikáját folytatják, ha annak bebizonyítására koncentrálnák tevékenységüket, hogy a világháborút befejező békekötések veszélyeztetik Európa rendjét és hogy megváltoztatásuk nélkül igazi béke el sem képzelhető. Nem közönséges erkölcsi bátorság kellett ahhoz, hogy valaki, akinek egész múltja a nemzeti törekvésekben gyökerezett, megpendítse a franciákkal szemben a kibékülés és kiengesztelődés hangját olyan időben, amikor az egész német nép fájdalmasan érezte a békediktátum súlyát és kénytelen volt, ökölbe szorított kézzel ugyan, de mégis túrni mindazt a megaláztatást, amelyet győztes ellensége reá szabott. A mai Németországban nem látunk más férfiút, aki képes lett volna a német népet megnyerni e politika részére. De lehetetlennek látszott ez a politika még néhány év előtt azért is, mert az akkori viszonyok között egészen kilátástalannak kellett tekinteni, hogy Németország és Franciaország között olymértékű közeledés jöjjön létre, amilyen szükséges volt a Stresemann-féle gondolat megvalósításához. Hiszen ismeretes, hogy a francia kormány Stresemann első lépéseit, amelyekben hajlandóságát nyilvánította olyan megállapodások létesítésére, amilyenek később Locarnóban csakugyan létrejöttek, bántó

nyerséggel utasította vissza. Rendkívüli ügyesség és hajlékonyság volt szükséges annak az atmoszférának megteremtéséhez, amelyben a kiengesztelődés gondolata végül is kicsirázhatott. És ebben a tekintetben sem találunk a mai Németországban olyan államférfiút, aki képes lett volna a francia politika vezetői, sőt a francia nép millióinak támogatását a maga politikai koncepciója részére oly mértékben megnyerni, mint ahogyan ez Stresemannnak sikerült. Azon az úton, amelyen Németország a Ruhr-vidék megszállásától elérkezett a Rajna-terület kiürítésének elrendeléséig, Stresemann vezette a német nemzetet és ha Németország benne nem találta volna meg azt az államférfiút, akinek meggyőző és rábeszélő képessége úgy a német, mint a francia nemzetet képes volt a maga koncepciója számára megnyerni, valószínűleg az európai politika még ma is nagyjában ugyanoly kaotikus képet mutatna, mint abban az időben, amely Stresemann működését megelőzte. De akár helyes, akár helytelen volt az a kiengesztelő politika, amelyet Stresemann hirdetett, az kétségtelen, hogy az utolsó öt év történetére ez a politika nyomta rá legerősebben a maga bélyegét. Nemcsak Németország, de egész Európa történetére.

Hogy Stresemann politikájának alap gondolatával szemben igazságos álláspontot helyezkedhessünk, tekintetbe kell vennünk Németországnak a világháború és a versailles-i békekötés utáni helyzetét.

Stresemann politikája meglepően hasonlít azoknak a francia államférfiaknak magatartásához, akik a hetvenes évek elején, a hazájukra nézve szerencsétlenül végződött német-francia háború után Franciaország politikáját irányították. Stresemann a világháború után olyan helyzetben volt, mint a francia Thiers a szedáni vereség után. Az akkori győztes Németország éppen úgy hangoztatta a franciákkal szemben az új területi megállapodások megváltoztathadanságát, mint ahogyan ezt az elvet a világháború után Poincaré juttatta kifejezésre a németekkel szemben. 1873-ban a német kormány kijelentette a francia kormány előtt: „csakis olyan Franciaországgal és olyan francia kormánnyal maradhatunk békében, amely egész magatartásával garanciát nyújt nekünk arra, hogy Európa jelenlegi politikai állapotát, különösen pedig e világrész mai térképét, amennyiben ez bennünket érdekel, véglegesnek tekinti. Franciaország mai határai a mi szemünkben az a többé diszkusszió tárgyává nem tehető alap, amelyen az európai államoknak és népeknek egymáshoz való viszonyukat érdekeikhez képest el kell rendezniük“. A francia közvélemény egyrésze lázadozott is e diktátum ellen. A katonai és nemzeti körök exponensei, például Trochu tábornok, akkor Franciaországban olyan szerepet játszottak, amely erősen hasonlít Ludendorfinak és elvbarátainak a világháború után Németországban elfoglalt álláspontjához. Mac Mahon marsaik akkor éppen úgy a katonai dicsőség emléke emelte Franciaország elnöki székébe, mint ahogyan hasonló érzelmekkel tette meg a német nemzet elnökének sok csatában győztes hadvezéré, Hindenburgot. A francia kormány azonban megfontoltan olyan politikát követett, amely ezekkel az érzelmekkel nem törődve a békeszerződés teljesítése révén iparkodott békés viszonyt teremteni Németország és Franciaország között. Éppen olyan „teljesítési politikát“ (Erfüllungspolitik)

követett, mint akárcsak Rathenau és Stresemann, Thiers és külügyminiszterei, Rémusat, Broglie herceg, Decazes herceg, legalább oly nyomatékosan hangoztatták a németek előtt, hogy nem is gondolnak háborúra és hogy nincsen más céljuk, mint a viszonyok konszolidálása és a békeszerződésben vállalt kötelezettségek teljesítése, mint ahogyan ezt Stresemann tette a locarnói szerződés előtt és az után. Stresemann sem tett egyebet, mint variálta Thiersnek mondását: „La France veut la paix, la paix, et encore la paix. File maudit ses juges mais eile accepte leur verdict.“ (Franciaország békét akar, békét és még egyszer békét. Átkozza bírát, de elfogadja verdiktumukat.) 1873-ban Broglie herceg francia külügyminiszter kijelentette, hogy a francia kormány véglegesnek tekinti Európa akkori politikai rendjét és az akkori határokat és nem is gondol azok megváltoztatására. 1874 januárjában Gontaud vicomte berlini francia nagykövet kijelenti, hogy a francia kormány mindent meg fog tenni, ami szükséges ahhoz, hogy hatalmas szomszédjával (puissant voisin) barátságos viszonyba kerülhessen. Ugyanakkor Decazes herceg francia külügyminiszter erélyes szavakban védekezik ama beállítás ellen, mintha a francia kormány revánsra törekednék, 1875 április havában pedig egyenesen felveti azt a gondolatot, nem lehetne-e módot találni a Franciaország és Németország közötti bizalmatlanság végleges megszüntetésére, esetleg a kölcsönös lefegyverzés révén. Stresemann egész politikájának, sőt a locarnói szerződésnek alapgondolatát is megtaláljuk az akkori francia államférfiak szavaiban. Bismarck akkori állásfoglalása a békés francia nyilatkozatokkal szemben sem különbözött lényegesen attól a bizalmatlanságtól, amellyel Poincaré fogadta a Stresemann-féle közeledési törekvéseket. Bismarck ugyanis azon az állásponton volt, hogy „egy nagyhatalomtól, amely egy háborúból területi veszteségekkel került ki, nem lehet lemondást várni és azoknak a lemondó nyilatkozatoknak, amelyeket egyes miniszterek hangoztatnak, nem lehet nagyobb értéket tulajdonítani, mint a békeszerződések ama szokásos klauzulájának, hogy a szerződő felek között ezentúl örök barátság lesz“ (1873 október 30). Csak éppen a „sécurité“ kifejezést nem hangoztatja, egyébként azonban a Bismarck-féle és a Poincaré-féle álláspontok igen közel állanak egymáshoz.

Az az analógia, amely a hetvenes évekbeli legyőzött Franciaország és a világháború utáni legyőzött Németország vezető politikusainak, tehát például Thiersnek és Stresemannak álláspontja között fennforog, arra enged következtetni, hogy az ő politikájuk bizonyos mértékig szükségszerűen folyt abból a helyzetből, amelyben hazájuk a vereség után szenvedett. A hetvenes években voltak franciák, akik Thiers politikáját hazafiatlannak és túlságosan meghunyászkodónak tartották, aminthogy a mai Németországban is vannak, akik Stresemann politikájával szemben hasonló vádat emelnek. Ma már alig akad francia, aki Thiersben a nagy hazafit nem tisztelné és el fog jönni az az idő is, amikor Németországban is csak elismeréssel fognak adózni Stresemann személyének.

Ámde azt lehet mondani, hogy különbség van az 1871 évi német-francia békekötés és a világháborút befejező versailles-i békeszerződés

között, mert ez utóbbi sokkal kegyetlenebb és sokkal megalázóbb Németországra nézve, mint amilyen a frankfurti szerződés volt Franciaország szempontjából. Objektíve véve, ez tagadhatatlan tény, bár szubjektíve a francia nép Elzász-Lotaringia elvesztését és az akkor horribilis összegnek tartott ötmilliárdnyi hadisarc megfizetésére való kötelezettséget szintén kegyetlennek és megalázónak érezte. Ez az érv azonban nem Stresemann politikája ellen szól, hanem mellette. A versailles-i szerződés raffinált ügyességgel úgy van megszerkesztve, hogy Franciaország hosszú ideig teljesen kezében tarthassa Németországot. Ezt a célt szolgálta a jóvátételt kötelezettségeknek illimitált megállapítása, ezt szolgálta a rajnai terület megszállása és az az intézkedés, hogy a 15 évre kimondott megszállás meghosszabbítható, sőt más területére is kiterjeszhető, ha a német nép jóvátételt kötelezettségének nem tenne eleget, ezt szolgálták a Saar-vidék kiürítésére nézve a szerződésben foglalt homályos intézkedések, amelyek lehetővé teszik, hogy egy ellenálló Németország egyáltalában ne kaphassa többé vissza ezt az értékes vidéket. Mi sem volt könnyebb, mint Németországtól olyan jóvátételt kívánni, amelyet legjobb akarattal sem képes megfizetni, azután pedig azon a címen, hogy szerződéses kötelességeit nem teljesíti, katonai megszállások alakjában kényszerhelyzetet teremteni mindaddig, amíg végleg meg nem puhul. Hogy a szerződésnek ez intézkedései nem voltak üres fenyegetések, azt Németország a Ruhr-vidék megszállása alkalmával keservesen tapasztalhatta. Ezekre az intézkedésekre való tekintettel a világháború utáni Németország még sokkal jobban reá volt szorulva arra, hogy rendes viszonyba kerüljön Franciaországgal, mint a hetvenes évek francia államférfiai arra, hogy Németország kedvében járjanak. Németország külpolitikájának mozgási szabadságát az említett intézkedések teljesen megkötötték és bilincsekbe verték. A legsürgősebb feladatnak kellett tekinteni ezeknek a bilincseknek feloldását: a jóvátételt tartozásnak végleges megállapítását, a Rajna-terület felszabadítását és a Saar-vidék kérdésének rendezését. Az első két feladatnak megoldása Stresemannnak sikerült. Csak ha a harmadik is meg lesz oldva, csak akkor fogja Németország külpolitikájában visszanyerni azt az akciószabadságot, amelyre szüksége van, hogy esetleges további céljait elérje.

Stresemann elsősorban azért folytatta az általa inaugurált politikát, — nem törődve azzal, hogy követésével eltávolodott attól a nemzeti tábortól, amelyhez eredetileg tartozott és közeledett a demokrata és szocialista táborhoz, amellyel régebben szemben állt, — mert Németország akkori helyzetében más politikát, mint azt, amely Németországot közelebb hozhatta Franciaországhoz és Angliához, nem tartott sikerre vezetőnek. Ebben a tekintetben reápolitikus volt, tudta, hogy olyan politikai célok, amelyek elérhetetlenek, lehetnek ugyan tetszetősek, de sohasem lehetnek helyesek és hogy az ilyenekért való küzdelem — ha még oly nemes indulatokból fakad is, — nem érdem, hanem hiba. De alig nyernénk helyes képet Stresemann egyéniségéről, ha ennek konstataálásánál megállnánk és Stresemannban csakis azt a reápolitikust látunk, aki egy adott helyzetben az egyedül lehetséges politika szolgálatába szegődött, ő magasabbra tört és szeme előtt

nem lebegett kisebb cél, mint az évszázados német-francia ellentét végleges megszüntetése, amelyet nemcsak kívánatosnak, de lehetségesnek is tartott. Ebben a koncepcióban találkozott ellenpartnerével, Briand-nal. Mindkettőnek el kellett viselniük, hogy egyes körökben utópistáknak mondták őket, talán veszélyes utópistáknak is. Stresemann nagy elődje, Bismarck, aki a reálpolitikától sohasem távolodott el, mindig távol tartotta magát az ilyen ideáloktól, amelyeket megvalósíthatatlannak tartott, bár az ő idejében ez a politika inkább Franciaországra róttá volna azokat az áldozatokat, amelyeket követése most a német néptől kíván meg. „Az a háború, — mondotta Bismarck 1875 május havában — amely Németország és Franciaország között folyik, nem intézhető el egyetlen hadjáratral. A hadjáratok egész sora fog belőle keletkezni, mert a vereséget szenvedett fél elszenvedett vereségébe sohasem fog nyugodtan beletörődni.“ Bismarck felfogásának igazat adott a világháború, amelynek okai között a francia reváns-gondolat egyik legelső helyen áll. Stresemann sohasem tudott megalkudni azzal a kétségbeejtő konklúzióval, amelyre Bismarck jutott, hogy a német és a francia nemzetet valami elkerülhetlen végzet kényszeríti arra, hogy időről-időre véres háborúkban pusztítsák egymást. Azon a reálpolitikán, amelyet a jelenkor feladatai terén követett, keresztülért a jövőt illetően ideálokra törekvő, romantikus hajlandóságoktól nem egészen ment természete. Nemcsak számítani tudott, de hinni is, fanatikusan hinni. Hogy az az eszmény, amely előtte lebegett, elérhető volt-e, azt legfeljebb csak későbbi nemzedékek fogják megítélhetni. Mi véges emberek mindannyian keressük a leghelyesebb utat nemzetünk és hazánk boldogulására, de hogy azt melyikünk találta meg igazán, azt mi magunk sohasem fogjuk megtudhatni. Az utókor — talán; és csakis akkor lesz lehetséges, ítéletet mondani azokról az ideálokról is, amelyek Stresemann szemei előtt lebegtek.

Stresemann politikája kétségtelenül sikerekre vezetett. A német-francia ellentét azóta, hogy ő vette át a német külpolitika vezetését, igen lényegesen enyhült, a német népre rárakott bilincsek meglazultak. Törekvéseiben nagy segítségére volt rendkívüli szónoki készsége és képessége, amely Németországban eléggé ritka tehetség. Órák hosszat tudott beszélni, nemcsak szót szóra rakva, de gondolatra gondolatot, érvre érvet fűzve és így sohasem hangzottak el szavai hatástalanul a hallgatók közt, hanem közvetlenül megragadták és lebilincseltek őket. Sem azokhoz nem tartozott, akiknek a beszéd öncél, sem azokhoz, akiknek a beszéd kötelesség, amelyet úgy intéznek el, mint valami aktát, amely további halasztást nem tűr. A szó és a tett nála elválaszthatatlanul összekapcsolódott: sokszor maga a beszéd volt a tett, amely politikáját előbbre vitte, a politikai akció jelentkezett beszéd alakjában. Beszédei sohasem voltak szárazak és sohasem holtak patétikusak. Ami azokat leginkább jellemezte, az ama rendkívüli rábeszélőképesség volt, amely bennük megnyilatkozott. A régi diplomáciai iskola tartózkodó, begombolkozott modorában beszélő államférfi abban a helyzetben, amelyben Stresemann került a német külpolitika élére, alig tudta volna megnyerni törekvései részére a német közvéleményt. De kivételes rábeszélő képessége nemcsak akkor nyilatkozott meg,

ha tömegek előtt, vagy parlamenti testületek számára beszélt, hanem a közvetlen tárgyalásban is. Azt mondják, könnyebb sokak előtt beszélni, mint kevesek előtt, de Stresemann a közvetlen beszélgetésekben is a szó mestere maradt és sikereinek nagy részét ennek a tehetségének köszönheti.

Ez a szónoki készség hozzátartozik annak az új diplomatatípusnak jellemvonásaihoz, amely kivált a világháború utáni időben kialakulóban van. Egy emberöltővel ezelőtt nemcsak nem szükségesnek látszott, de voltak, akik azt bizonyos megvetéssel nézték. Ismeretes Bismarck álláspontja aki egy ízben ezt a nyilatkozatot tette: „Ha engem valaki jó szónoknak mondana, azt nagyon rossz néven venném“, máskor pedig úgy nyilatkozott, hogy: „A jó szónokok rendszerint rossz politikusok.“ Mikor egyszer olyasvalakit ajánlottak neki egy miniszteri tárca betöltésére, akiről köztudomású volt, hogy igen rossz szónok, Bismarck azt válaszolta: „Ez éppen elfogadhatóvá teszi részemre, mert egy miniszter, aki rosszul beszél, nem fog kedvet érezni magában arra, hogy sokat beszéljen, tehát ideje fog maradni a gondolkodásra, ami lényegesen fontosabb.“ Bismarck korában a diplomatának nem is volt szüksége rendkívüli szónoki képességekre, mert aligha juthatott valamikor is abba a helyzetbe, hogy kénytelen legyen a tömegeket valamely külpolitikai irány részére megnyerni, a kormányok közötti fontos tárgyalások pedig rendszerint alaposan megfontolt jegyzékek alakjában folytak le, vagy legfeljebb többé-kevésbé gondosan előkészített beszélgetések alakjában. Ma sokkal nagyobb mértékben lehet a szó erejével alátámasztani a diplomáciai akciókat, nemcsak a Népszövetség megalakulása folytán, ahol ezeknek az akcióknak nagy része lejátszódik, hanem a hatalmak képviselőinek bizalmasabb tanácskozásaiban is. Stresemann ebben a tekintetben típusa volt a világháború utáni új diplomatának, amelyeneket eddig nagyobb számmal csak a francia köztársaság produkált és ha a két típus egymással szembekerül, lehetetlen fel nem ismerni, hogy ez az új típus a diplomáciai módszerek átalakulása folytán ma erősebb a régi iskolából kikerült, begombolkozott, a nyilvánossággal való minden érintkezést gondosan kerülő diplomatáknál. Amint régebben a jó toll ha nem is a leglényegesebb, de igen értékes képessége volt a diplomatának, úgy válik most a diplomatára nézve mind fontosabbá az is, hogy gondolatait, ha kell, az élő szó erejével is képviselhesse.

Annak az új diplomatatípusnak, amelynek Stresemann oly kiváló reprezentánsa volt, még más sajátosságait is megtaláljuk benne. Az ő gondolkodásában nem különült el többé a belpolitika és a külpolitika olyan mértékben, mint régebben, amikor a két terület között alig álltak fenn érintkezési pontok. Bár gyakrabban hangoztatta, hogy a külpolitika Németország mai helyzetében fontosabb a belpolitikánál és hogy ezért ez utóbbit alá kell rendelni a külpolitika szempontjainak, mégis azt látjuk, hogy benne a bel- és külpolitikai koncepciók egy szerves egésszé folytak össze. De elvetette a régi diplomáciai iskolának azt a felfogását is, amelyet még Bismarck nyomatékosan vallott, hogy a gazdasági élet oly terület, amely teljesen elkülönül a külpolitikai törekvésektől. Még Bismarck tudvalevőleg azt a felfogást vallotta, hogy a

külpolitikának és a gazdasági életnek semmi közük egymáshoz, annyira hogy elképzelhető az is, hogy két politikailag szövetkezett ország között gazdasági háború, két politikailag ellentétes irányt követő ország között gazdasági kooperáció létesülhessen. A mai viszonyok között ezek a felfogások elavultak. A gazdasági összefüggések ma aránytalanul nagyobb szerepet játszanak, mint Bismarck korában és ma politikai és gazdasági érdekek oly szorosan egybekapcsolódnak, hogy igen gyakran alig különböztethetők meg egymástól. Stresemann már előképzettségénél fogva — hisz életének legnagyobb részét a gazdasági tevékenység töltötte ki — kiválóan alkalmas volt arra, hogy ezeket az összefüggéseket felismerje, belőlük a szükséges következtetéseket levonja és egész politikáját e következtetéseknek megfelelően rendezze be. Politikája éppen olyan nagy figyelemmel volt a német gazdasági érdekekre, mint ahogyan az európai gazdasági érdekeket mindig nagyszerűen ki tudta játszani politikai céljainak elérésére. A maga agyvelejében éppen olyan egységessé olvadtak össze a politikai és a gazdasági megfontolások, mint ahogyan azok ma künn az életben egybeolvadnak.

Talán hozzátartozik ehhez az új diplomatatípushoz, amelyet Stresemann képviselt, az a szüntelen tevékenység is, amelyet kifejtett és amely őt egy pillanatra sem hagyta nyugodni. A régi diplomácia erősen hajlott a *quieta non movere* jelszávához. Nem szívesen bolygatta meg a kényes kérdéseket. Stresemann azt tartotta, hogy elsősorban éppen a kényes kérdéseket kell megbolygatni és ettől sohasem riadt vissza. Természetesen nehézségeivel találkozott, de ezektől sohasem riasztotta el magát. Egy angol mondás szerint, amely a régi diplomácia tevékenységét persziflálja, a diplomata feladata: „*promise, pause, prepare, postpone — and end by leaving things alone*“ (ígérni, szünetet tartani, előkészíteni, elhalasztani — és végül is a dolgokat a maguk útjára bízni). Stresemann minden kérdéssel erősen szembenézett és sohasem tért ki egyik elől sem, ha annak megoldását szükségesnek érezte, de nemcsak ki nem tért előtte, hanem aztán nem is nyugodott, amíg vakom megoldását nem tudta elérni.

Stresemann halála nagy űrt hagy hátra Németországban. Nincsen Németországban olyan férfi, aki éppen oly szerencsésen egyesítené magában azokat a tulajdonságokat, amelyekkel Stresemann rendelkezett és amelyeknek Németország érdekében kivívott sikereit köszönheti. Akad-e majd valaki, aki képes lesz az általa megkezdett politikát benn, saját hazájában, megvédeni azok ellen, akik minden alkalommal szembehelyezkednek vele? És akad-e majd valaki, aki képes lesz a francia ellenpartnemél akkora bizalmat kelteni, mint Stresemann, akkora bizalmat, amennyi szükséges ahhoz, hogy a Stresemann által megkezdett munka befejezhető legyen és Németország teljesen megszabaduljon a reárákott bilincsektől? Feladatát más fogja átvenni és Őszintén kell kívánnunk, hogy az úgy ne járjon, mint az a török szultán, aki megkapta ugyan Skander bég kardját, de nem kapta meg hozzá Skander bég karját is, amely képes volt arra, hogy egy ökörnek fejét egy csapással levágja.

GRATZ GUSZTÁV